LJUBO KARAMAN

O SREDNJOVJEKOVNOJ GRADSKOJ PALAČI U SPLITU

U posljednjem, 8. svesku Priloga povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split, 1954, D. Kečkemet objelodanio je u zanimljivom i sadržajnom napisu ostatke srednjovjekovne lože u Splitu. Iznijet ću ovdje neke primjedbe i dopune u vezi sa srednjovjekovnom gradskom palačom u Splitu, o kojoj sam ranije pisao.

U prizemnim prostorijama stare palače Grisogona na zapadnoj strani Peristila u Splitu otkriven je godine 1953. stupac, koji podržava dvije arkade. Kečkemet je uočio u njima ostatke srednjovjekovne gradske lože i po mojemu je mišljenju ovu točno datirao u vrijeme druge polovice 13. stoljeća, u koje vrijeme više dokumenata spominje uredovanje gradske kurije u loži. Otkriven je naime raščlanjeni stupac sa tričetvrtstupovima u uglovima i s pilastrima po sredinama stupca; a takvi stupci su značajni za srednjovjekovno graditeljstvo gotike ili ukazuju na blizinu tog stila. Pored toga glavice tričetvrtstupova i pilastara na otkrivenom stupcu su i u motivu i u stilu izrazito djelo naše zrele romanike. Kečkemet je u prvi mah kolebao u datiranju stupca, jer nije nalazio sličnosti između dekoracije glavice na stupcu i poznatih skulptura u Splitu iz 13. stoljeća. Ali moramo biti oprezni u izvođenju zaključaka i datiranju nekog spomenika na temelju sličnosti odnosno na temelju razlike tog spomenika sa drugim poznatim datiranim spomenicima. S jedne strane sličnost ne mora biti uvijek presudna za datiranje nekog spomenika, jer se često slični motivi provlače kroz dugi razmak vremena (navodna sličnost ugaonih glavica stupca sa košarastim glavicama ravenatske i bizantske umjetnosti). S druge strane može svaka sličnost vremenski blizih spomenika izostati, ako se radi o spomenicima druge vrste i namjene ili drugog materijala, kao što su u našem slučaju drvena Buvinova vrata i korna sjedala u katedrali u Splitu iz 13. stoljeća. Svakako motiv lišća isprepletenog prutovima sklopljenim u čvor i s uba-

čenim glavicama zmajeva na ugaonim glavicama tričetvrtstupova otkrivenog stupca dolazi i na glavicama kasnoromaničke propovjedaonice u splitskoj katedrali, koja se datira u drugu polovicu 13. stoljeća, a skoro klasična stilizacija akantusova lišća na glavicama središnjih pilastara stupca lože ima svoj analogon u nekim glavicama katedrale u Zadru, koja je bila nakon obnove nanovo posvećena g. 1275.[1] Ono, što je na stupcu u loži zanimljivo, tipično za našu sredinu i što odvaja od običajne prakse graditelja, jest činjenica, da na stupcu splitske lože ukras glavica nije jedinstven i ne teče neprekinuto okolo stupca, nego je posebna glavica iznad pojedinog tričetvrtstupa i pilastra.

U svojem napisu Kečkemet uz prikaz ostataka novootkrivene lože osvrće se i ispravlja dosadašnje pisanje o srednjovjekovnoj palači u Splitu,[2] a ja ću iznijeti nekoliko primjedaba u vezi s tokom gradnje i peripetijama te palače.

Kao najstarija palača navodi se ona, koju spominje dokumenat iz g. 1227., a u njemu se kaže fu fatto nella corte di Spalato. G. Novak drži, da je ova corte bila komunalna palača, a Kečkemet u njoj vidi sjedište kneza, Knežev dvor. Dokumenat govori o prisezi kliškog zapovjednika Petra Splićanima u prisustvu velikog broja ljudi, splitskog ondašnjeg kneza Grgura iz roda Šubića, splitskih sudaca, plemića i naroda, nekoliko građana iz susjednog Trogira i još 17 osoba, koje su jamčile za vjernost zapovjednika Petra Splitu svotama novaca u iznosu od 1000 perpera.[3] Izraz corte u ovom dokumentu više negoli zgradu označuje ustanovu kurije, koja je u to doba, kao uopće u Srednjem vijeku, vodila upravu grada Splita. To je jasno iz daljeg teksta dokumenta, u kojemu pri kraju stoji, da se on izdaje po naredbi kneza i volji kurije, per commissione del conte e de volonta della corte. Corte, latinski curia, bilo je u to doba upravno i sudbeno tijelo grada, koje se sastojalo od kneza (comesa), nekoliko sudaca (iudices) i vijećnika (consiliarii). Suverena i zakonodavna vlast bila je u prvo doba prije aristokratske preuredbe splitske komune god. 1334. u rukama općeg ili velikog vijeća (consilium generale, consilium maius), koje se sastojalo od 100 građana (centum de milioribus civitatis).

Kuriju nalazimo u svojoj funkciji spomenutu u više dokumenata iz tog vremena a ne samo godine 1227. Tako već godine 1222. kurija donosi presudu u nekom sporu između duvna sv. Benedikta i nekog privatnika oko posjeda neke kuće,[4] pa onda godine 1235. knez Domaldo sa dva suca i čitavom kurijom presuđuje sličan spor spomenutog samostana i privatnika (comes Domaldus, Madius et Murgia iudices cum universa curia Spalatensi).[5] Pa još jednom u dokumentu iz god. 1248. stoji cum nos siquidem supradicti iudices ex iniuncto officio sederemus in curia generali ius suum cuique tribuendo.[6]

Vjerojatno je kurija vršila svoj posao u nekoj zgradi, ali mi iz naprijed spomenutih dokumenata ništa ne doznajemo o njoj niti znamo, da li je to bila i posebno u tu svrhu podignuta zgrada, u jednu riječ komunalna palača.

Prvu sigurnu vijest o zgradi, koja je služila kao komunalna palača, imamo u pasusu Tome Arciđakona, koji piše, da je prvi splitski potestat Gargan pri dolasku u grad odabrao za komunalnu palaču i za svoj stan kuću nekadašnjeg splitskog kneza Grubeše, placuit habere domum comitis Grubesce pro publico palatio et pro hospitio[7] suo.

Grubeša se u dokumentima spominje kao knez grada Splita u vrijeme g. 1187–1198. To je bio hrvatski feudalac iz unutrašnjosti izabran od Splićana za gradskog kneza. Da je Grubeša bio hrvatski feudalac, a ne splitski građanin, izlazi jasno iz toga, što on redovito ima u gradu svoga zamjenika, vikara, kao i iz isprave iz g. 1198., u kojoj se on spominje u pratnji hercega Andrije u Zadru u krugu hrvatskih feudalaca, kad je herceg potvrđivao biogradskom samostanu sv. Kuzme i Damjana posjed, što su ga samostanu dali hrvatski kraljevi Krešimir i Zvonimir, factum est autem Jadere istud in communi presentia principum nostrorum ... Grubesce Spalatensis comitis ...[8]

Grubeša je u vršenju svoje kneževske funkcije prigodno boravio u Splitu i tu imao kuću, koja je vjerojatno u vrijeme Garganovo bila u posjedu grada. To je bila po svoj prilici bolja i veća zgrada pa je bila adaptirana i za stanovanje potestata i za vršenje važnijih gradskih poslova.

Katkad je naime u srednjovjekovnim gradovima bila posebna zgrada za upravnika grada i posebna za komunalnu upravu. Po svemu se, međutim, čini, da je u srednjovjekovnom Splitu bilo pravilo, da osoba, koja je na čelu grada i stalno u njemu boravi (potestati birani izvan grada i mletački conte poslan iz Mletaka), stanuje u komunalnoj palači. Godine 1158., kada je bio potestat Splita Vid iz roda krčkih knezova, grad prodaje dobitak solinskih mlinova nekom privatniku in ospicio domini potestatis in presencia curie: kurija se očito sastala u zgradi, u kojoj je stanovao potestat.[9] I iz kasnijeg vremena, iz početka 14. i iz početka 15. stoljeća, imamo potvrdu za stanovanje gradskog kneza odnosno mletačkog kneza u komunalnoj palači. Statut splitski iz g. 1312. određuje, da gradski kamerariji moraju pri dolasku novog potestata, drugog dana po njegovu nastupu, sastaviti popis u dva primjerka svih postelja, klupa, stolova i ostalog pokućtva u stanu potestata i njegove obitelji te pri odlasku potestata provjeriti, da li se sve upisane stvari još nalaze in dicto palatio comunis.[10] A god. 1420., kad se grad Split predao Mlečićima, uputili su Splićani svojim novim gospodarima podnesak, u kojem su molili za više stvari i posljednja se njihova molba odnosila na obnovu komunalne palače, koja je bila izgorjela, tako da mletački knez, koji je imao doći u Split, nije imao gdje stanovati sa svojom obitelji, quia palatium comunitatis huius, pro comitatu sit combustum et comes venturus cum familia non habebit ubi habitare.[11] Jedino sam našao, da je g. 1248. splitska kurija, to jest suci i vijećnici pod predsjedanjem gradskog kapetana Jakova iz Ankone, donijela neku presudu in palatio ubi habitat dictus capitaneus, a da nije jasno, da li gradski kapetan stanuje u nekoj javnoj, komunalnoj palači ili u privatnoj kući.[12]

Kečkemet je u svojem napisu uvjerljivim razlozima utvrdio, da su romaničke arkade otkrivene u kući Grisogona u Peristilu ostatak lože komunalne palače. Loža nije bila izolirana prizemna zgrada, jer se u dokumentu iz g. 1403. spominje unum balchionem (raščlanjeni dvojni ili trojni prozor) poviše prizemnih arkada lože (super ipsos arcus). Da je loža služila u gradske svrhe i bila u komunalnoj palači ili u najmanju ruku u blizini komunalne palače, možemo također vidjeti iz odredbe statuta iz g. 1312., koja govori da čuvari lože (custodes qui sunt ad custodiam logie) moraju paziti, da po noći uapšenici ne uteku iz gradskog zatvora.[13] Jasno je prema tome, da su gradske splitske tamnice, koje su u Srednjem vijeku često smještene u samoj komunalnoj palači, bile u to doba svakako u neposrednoj blizini lože; a i to, da su javni interesi zahtijevali, da neko čuva ložu, vjerojatno zbog gradske imovine ili arhiva u njezinoj blizini.

Kečkemet je naveo niz dokumenata, iz kojih se vidi, da su javne isprave izdane u ovoj romaničkoj loži (in lozia Spalatensi, in lozza communis) u vrijeme od g. 1267. do 1301.[14] Splitska loža po ovim dokumentima nije bila samo mjesto, u kojem su se sklapali važniji ugovori nego mjesto, gdje su zasjedali gradski suci odnosno gradska kurija, suci i vijećnici pod vodstvom potestata, u vršenju svoje sudačke i upravne funkcije. Tako g. 1267. splitski sud donosi u loži presudu u pitanju nekog puta, nos dicti iudices pronunciamus sententiando in loçça communis presentibus domino Duymo Michaci, Leone Kazette predictis iudicibus communis.[15] God. 1286. sud donosi u loži presudu u pitanju nekih zemalja u korist samostana duvna sv. Benedikta coram nobis Domaldo Zadulino potestate civitatis, Petro Leonardi, Leone Cazocte et Thoma Dusize iudicibus. G. 1301. sud provodi razdiobu imutka na osnovu oporuke opet u loži: lecta et pronuntiata fuit hec sententia per dominum potestatem sedentem pro tribunali in ligia(!) communis.[16] Najbolju potvrdu za Kečkemetovo mišljenje, da je loža do Trga katedrale bila u komunalnoj palači ili neposrednoj njezinoj blizini dao je dokumenat iz 14. st., što ga je u arhivu u Zadru našao V. Rismondo i koji upućuje na neki lokalitet »kod crkve sv. Ivana i komunalne palače«.[16a]

Kečkemet piše, da tek nakon izgradnje novih gradskih bedema oko predgrađa na zapadu Dioklecijanove palače, jezgre srednjovjekovnog Splita, ono postaje stvarni dio grada, a Trg sv. Lovre, današnji Narodni trg sa starim općinskim domom, njegovo središte uz starije središte na trgu pred katedralom. Točno je, da je ovaj posljednji trg, do kojega je bila otkrivena komunalna loža druge polovice 13. stoljeća, bio popločen (placatum), a Trg sv. Lovre nepopločen (platea) i da je još u vrijeme rata Splita i Trogira g. 1243. predgrađe (u Tome Arciđakona suburbium, a u statutu iz g. 1312. burgus) bilo ograđeno samo nabačenom gomilom kamenja (maceria), koje se ubrzo pod nogama napadača srušilo; požar tom prilikom podmetnut od napadača uništio je više od 500 drvenih kuća, iz kojih je predgrađe bilo pretežno izgrađeno. Ali uskoro poslije toga, u općem usponu grada u to doba, mora da je predgrađe obnovlje-

no, jer ima mnogo indicija, da je već u drugoj polovini 13. stoljeća Trg sv. Lovre u njemu bio pored trga pred katedralom središte gradskog života.

U vrijeme od g. 1252. do g. 1267., dakle u vrijeme, prije nego se spominje u dokumentima zasjedanje splitske gradske kurije u komunalnoj loži do Trga katedrale, imamo pet dokumenata, iz kojih jasno izlazi, da su suci, odnosno kurija grada Splita donosili presude negdje na Trgu sv. Lovre, actum in platea sancti Laurencii. To su dokumenti iz g. 1252. (1), 1255. (2), 1258. (1) i 1267. (1), i u njima suci odnosno čitava kurija, suci i vijećnici, donose presudu u sporovima građana.[17] Vrlo vjerojatno se to zbivalo u nekoj zgradi na trgu. Spomenusmo gore dva slučaja, u kojima nam je zabilježeno, da je gradska kurija u drugoj polovici 13. stoljeća zasjedala u nekoj zgradi: g. 1258. u stanu gradskog potestata Vida (in ospitio domini potestatis in presencia curie) i g. 1298. u palači gradskog kapetana Jakova (in palatio ubi habitat dictus capitaneus). I statut iz g. 1312. određuje, da u određene dane gradski potestat i njegovi službenici (suci, kurija) moraju uredovati i rješavati poslove stranaka in palatio dicti communis vel in logyja vel in scalis infra portas dicte civitatis (kod zapadnih vrata Dioklecijanove palače bili su notari i njihovi arhivi),[18] dakle negdje pod krovom a ne na ulici ili trgu.

Značajno je također i moramo odmah istaknuti – a bit će o tome govora dalje, da s god. 1267., kada počinju dokumenti o zasjedanju gradske kurije u loži do Trga katedrale, prestaju sigurni dokazi o zasjedanju i poslovanju gradske kurije na Trgu sv. Lovre. Na tom se trgu dalje sklapaju samo ugovori privatno-pravne naravi, odnosno tu se izdaju isprave o presudama izrečenim od strane suda; ali u tekstu tih isprava nemamo osnove za tvrdnju, da su suci donijeli te presude na tome trgu.[19] Trg u predgrađu zapadno od Dioklecijanove palače dobio je svoje ime platea s. Laurentii po crkvi posvećenoj sv. Lovri. U dokumentu iz g. 1258. kaže se za neku zemlju, da je iuxta terram sancti Laurenzii de foro.[20] Bile su naime u to vrijeme u Splitu dvije crkve posvećene sv. Lovri: jedna na istoku grada prema Stobreću, sv. Lovro u Pazdigradu (S. Laurentius paganus), a druga na trgu u predgrađu. Značajan je nadimak ove posljednje de foro: očito je crkva bila u to doba u uskoj vezi s gradskim javnim životom i sudovanjem. Crkva sv. Lovre građena je uostalom od grada, koji je bio njezin fundator i patronus. Godine 1267. dne 2. juna u splitskoj katedrali predstavnici grada svečano su predali u prisustvu i uz odobrenje čitavog splitskog puka patronat nad crkvom splitskom kaptolu.[21] Poslije toga do kraja stoljeća sastanci gradske kurije ne spominju se više na Trgu sv. Lovre nego se oni redovito održavaju u loži do Trga katedrale.[22]

U dalmatinskim gradovima su posebni gradski namještenici uzvikivali na određenim mjestima javne gradske naredbe, presude, prodaje zemalja i t. d. U dva dokumenta iz druge polovice 13. stoljeća zabilježeno nam je, da je prodaja neke zemlje javno bila oglašena na Trgu sv. Lovre:

g. 1268. terram ... banitam per preconem publica in platea i g. 1278. omnes vitis suas bannitas publice in plattea per rivarium comunis.[23]

Potvrdu za to, da je pored Trga pred katedralom i Trg sv. Lovre bio tradicijom posvećeno mjesto gradskog života, imamo također u odredbi statuta iz g. 1312., po kojoj onaj, koji trgne oružje na drugoga čovjeka in platea sancti Laurentii vel sancti Dujmi ima pored kazne određene za njegov prekršaj platiti još globu od 50 libara: očito zbog povrede tradicionalnog mjesta reda i zakonitosti.

U članku u Novom doba pred dvadeset godina, prije nego je Fisković prepoznao ostatke Šubićeva grba na općinskoj zgradi na Narodnom trgu, a Kečkemet otkrio gradsku ložu do Trga katedrale, pisao sam, da je komunalna zgrada s ložom bila na Trgu sv. Lovre već od sredine 13. stoljeća. Na temelju novog materijala i novih otkrića Kečkemet u svojem napisu ispravlja ranija mišljenja i zaključuje, da postoje dvije mogućnosti: ili je komunalna zgrada na Trgu sv. Lovre bila dovršena i zamijenila u funkciji i upotrebi raniju komunalnu palaču s ložom do Trga katedrale tek oko g. 1360., kada se komunalna zgrada spominje u dokumentima kao palatium novum, ili je ta zgrada na Trgu sv. Lovre proradila već oko g. 1312., kada statut stavlja u dužnost potestatu njezino dovršenje. Kečkemet se odlučuje za onu prvu, a ja držim ipak vjerojatnijim, da je zgrada na Trgu sv. Lovre već o. g. 1312. u najmanju ruku bila uglavnom dovršena.

Istina je, teško je shvatiti, zašto je grad Split samo pola vijeka poslije, nego što je bila podignuta komunalna loža i palača do Trga katedrale, osjetio potrebu da gradi drugu gradsku palaču na trgu. Ima ipak razloga vjerovati, da je tako bilo. Crpem uvjerenje za to s jedne strane iz teksta splitskog statuta, a s druge strane iz detalja na samoj zgradi na Narodnom trgu, na koje me je Fisković upozorio.

Jedna odredba splitskog statuta nalaže svakom potestatu, da odmah po dovršenju komunalne palače zida na godinu deset koraka gradskog zida u pravcu prema brdu Marjanu.[24] Očito je, da se gradnja palače nalazila tada pri svom kraju. Teško bi grad bio vezao uz dovršenje palače tako urgentnu potrebu, kao što je izgradnja gradskih zidova, za koju se potestati vežu zakletvom i globom od 50 libara u slučaju neizvršenja odredbe, da nisu svi preduvjeti za dovršenje palače bili već tu. A u skrajnjem slučaju bi se u statutu, odnosno u njegovim kasnijim reformacijama negdje osjetilo i ispoljilo, da su nepredviđene okolnosti spriječile dovršenje gradske palače sve do g. 1367. kada se nova palača, palatium novum po prvi put spominje, i to u posljednjoj reformaciji statuta.[25]

U tekstu statuta iz g. 1312. nigdje se ne spominje jasno, da postoje dvije komunalne palače, jedna još u funkciji do Trga katedrale, a druga u gradnji na Trgu sv. Lovre; stoga bi se možda moglo pomisliti, da se sve naprijed navedene odredbe odnose isključivo na komunalnu palaču s ložom do Trga katedrale. Ali u tom slučaju teško bi bilo objasniti, zašto je Šubićev grb bio postavljen na zgradu do Trga katedrale, koja

je bila u funkciji već g. 1267. (kada se prvi put spominje zasjedanje gradskih sudaca in lozia Spalatensi do Trga katedrale), odnosno kako je i zašto taj grb dospio iz zgrade do Trga katedrale na zgradu na Trgu sv. Lovre. A o. g. 1360., kada je navodno građena palača na Trgu sv. Lovre, davno već nije bilo Šubića u časti splitskog kneza.

Fisković me je osim toga upozorio, da se na današnjoj zgradi na negdašnjem Trgu sv. Lovre poviše prozora drugog sprata na stražnjoj strani zgrade vide gornji dijelovi triju prozora s tipičnim romaničkim srpastim lukom. Romanički prozori u najgornjem spratu zgrade u Splitu svakako su mnogo vjerojatniji u zgradi dovršenoj oko g. 1312. nego u zgradi dovršenoj oko g. 1360.

Novim otkrićima i istraživanjem objašnjena su mnoga pitanja u vezi sa srednjovjekovnom komunalnom palačom u Splitu. Ali mnogo toga ostaje neobjašnjeno, i o tome možemo samo nagađati po liniji veće ili manje vjerojatnosti.

Za prvo vrijeme Srednjeg vijeka do 12. stoljeća nedostaju nam svi podaci o javnim zgradama u Splitu. Pitanje stana osobe na čelu grada zapravo se u to vrijeme jedva postavlja. Sve do prve polovice 12. stoljeća bio je na čelu grada prior, domaći sin, koji je vjerojatno stanovao u svojem građanskom domu. Od druge polovice stoljeća na čelu grada je knez (comes), hrvatski feudalac iz unutrašnjosti. On je samo prigodno boravio u gradu i u njemu je imao svog zamjenika, vikara, po pravilu opet domaćeg sina iz redova građanstva. Neki od knezova bit će imao i kuću u gradu kao na primjer knez Grubeša potkraj 12. stoljeća. Međutim je neka zgrada trebala svakako biti u gradu u vezi sa dnevnom upravom i sudovanjem gradskih vlasti i službenika. Sastanci čitavog puka u svečanim prigodama vjerojatno su se vršili pod otvorenim nebom na trgu i ulici grada, ali vrhovno Velo vijeće od stotinu boljih građana, kao i Malo vijeće ili kurija za dnevnu upravu i suđenje jamačno su se sastajali negdje pod krovom.

Dokumenti spominju sastanak kurije u prvoj polovici 13. stoljeća, god. 1222., 1229. i 1235. (v. naprijed). Ali to nisu bili, kako se čini, sastanci u stalnoj i u tu svrhu građenoj komunalnoj palači. Toma Arcidakon nam priča, da je prvi potestat Gargan odmah sutradan po svojem dolasku u Split bio pregledao bolje zgrade u gradu, i pitanje stana za potestata i zgrade za komunalne poslove bilo je riješeno tako, da je u te svrhe bila određena palača negdašnjeg kneza Grubeše.[26]

To je prva sigurna vijest o stanu načelnika u komunalnoj palači u gradu. Ali mnogo toga još uvijek ne znamo: gdje je bila Grubešina palača, koja je g. 1239. bila uređena za potestatov stan i za dom gradske uprave; je li u istoj palači bio ospitium potestata Vida g. 1258. i je li u toj palači zasjedala gradska kurija u vrijeme od g. 1252. do g. 1267., prije nego je ona tu funkciju stala vršiti u komunalnoj loži do Trga katedrale.

Za adaptaciju kuće kneza Grubeše u gradsku palaču i stan za potestata utrošeno je sigurno dosta sredstava i vremena. Teško je vjerovati, da

se to ponovo radilo i za naredne potestate, koji su se redovito birali na godinu dana, pa je vjerojatno Kečkemetovo mišljenje, da je valjda ista, negda Grubešina kuća, bila u upotrebi i u vrijeme potestata Vida g. 1258. Dokumenat iz te godine spominje, da je gradska kurija donijela presudu u potestatovu domu (ospitium); kako je tih godina kurija imala redovno svoje sastanke negdje na Trgu sv. Lovre, to je ipak moguće, da je Grubešina kuća bila na tom trgu.[27]

God. 1277. spominje se prvi put u dokumentima palatium comunis. U toj palači Splićani sakupljeni u velikom broju imenuju svoje punomoćnike za sklapanje mira s Trogiranima (in conscilio generali ipsius civitatis ad sonum campane et vocem preconis in palatio comunis more solito congregato ... ipsum consilium totum in quo cuncti nobiles et plurimi populares ipsius civitatis convenerunt). Koja je bila i gdje je bila ta palača, ne znamo, ali kako se tih godina više ne spominje uredovanje gradske kurije negdje in platea s. Laurentii, a dovršenje komunalne palače na tom trgu oko g. 1312. je još daleko, to je ipak najvjerojatnije sastanak Splićana g. 1277. bio u komunalnoj palači do lože, koja se tih godina ponovo navodi kao sjedište kurije.

Ne znamo, što je potaklo Splićane, da su u početku 14. stoljeća, kada je još postojala komunalna palača do lože kraj Trga pred katedralom, pristupili izgradnji palače na Trgu sv. Lovre. Valjda se ona prva zgrada pokazala nedovoljnom i premalenom u usponu grada i jačanju njegova javnog života u to doba. U prvoj polovici 14. stoljeća dokumenti više puta spominju palatium comunis, ali se u njima ne spominje više loža. To bi moglo značiti, da komunalna palača na Trgu sv. Lovre dovršena oko g. 1312. nije u prvo vrijeme imala lože u prizemlju, ukoliko smijemo argumentu ex silentio dati presudno značenje.

U zgradi, koju dokumenti nazivaju palatium comunis, sastaje se u to doba Veliko vijeće u važnijim prigodama iz života grada, i u njoj se vrše poslovi uprave i sastaje se gradska kurija. Tako u prisustvu velikog mnoštva ljudi, predstavnika i službenika grada, kao i puka, koji je dijelom stajao kod vrata palače (actum in palacio civitatis Spalati ed ad portas eiusdem) vrši se svečana predaja grada Mlečićima g. 1327. Tom su prilikom Splićani dali novom gradskom knezu Mlečiću Marku Sagredu u ruke ključeve gradskih vrata i gradske palače, ponentes eum ad sedendum in dicto palatio in loco ubi domini et rectores dicte civitatis sedere consueverunt.[28] Godinu dana kasnije, g. 1328., u istoj je palači Velo vijeće (congregato generali consilio comunis et hominum civitatis Spalati ad vocem preconis et sonum campane in pallatio comunis eiusdem, ut moris est) izabralo osobe, koje će sklopiti pomirbu s hrvatskim knezom Jurjem Šubićem.[29]

Godine 1358., kada je Split protjerao Mlečiće i vratio se ugarsko-hrvatskom kralju, gradski suci i osobe određene od Velog vijeća prosvjeduju in palatio comunis u prisustvu podanika hrvatskog bana protiv banovih zahtjeva protivnih davnom pravu i slobodštinama grada.[30] God. 1337. u dvorani gradske palače super sala magna superiori palacio co-

muni otvorena je i objavljena oporuka Jelene, kćeri bosanskog bana Vuka, udove Vuka Hranića, koja se po muževljevoj smrti bila povukla u splitski samostan duvna;[31] a god. 1355. gradska kurija donosi neku presudu u pitanju gradskih mlinova de mandato domini comitis supradicti pro tribunali sedentis in palatio comunis ad ius sedendum presentibus partibus.[32]

U novim se dokumentima nigdje ne kaže, gdje se nalazi palatium comunis, o kojem je govora. I tako ne možemo znati, da li se to događa u palači na Trgu sv. Lovre, za koju mislim da je vjerojatno proradila već negdje oko g. 1312., ili u palači do lože kraj Trga katedrale. U jednoj notarskoj ispravi iz g. 1351. kaže se, da je izdana na Trgu sv. Lovre, actum Spalati in platea sancti Laurentii, ali se tu radi o poslu čisto privatnopravnog značaja, koji se nije trebao vršiti u gradskoj palači.[33] A dokumenat, što ga je V. Rismondo našao u zadarskom arhivu spominje komunalnu palaču do lože kraj Trga katedrale da ubicira neki lokalitet, ali ne govori o tome, da li je ta palača još u javnoj upotrebi.

U drugoj polovici 14. stoljeća od god. 1367. dalje u dokumentima se spominju »nova« komunalna palača i »nova« komunalna loža. Kečkemet, koji misli, da je sve do g. 1360. bila u uporabi palača i loža kraj Trga katedrale, razumljivo objašnjava izraz »novi« promjenom mjesta to jest prijelazom gradske palače iz blizine katedrale na Trg sv. Lovre.

U prilog ovom mišljenju jest izraz u dokumentu nedavno objelodanjenom od V. Rismondo iz g. 1369. actum im plancha pallatij veteris comunis Spalati (plancha ili plancatum jest Trg pred katedralom), gdje se nalazila romanička loža i palača iz XIII. st.[34] Ali iz svega toga ne mora još slijediti, da je palatium novum na Trgu sv. Lovre podignut tek oko 1360. g. Istina je, da se palatium novum spominje u dokumentima samo u drugoj polovici stoljeća; ali iz prve polovice stoljeća imamo samo vrlo malo notarijatskih akata u kojima kasnije taj izraz dolazi, a osim toga se u dokumentima isto tako ne spominje u prvoj polovici stoljeća loža gradske palače, i ako je palača na Trgu do katedrale imala ložu. Svakako prije spomenuti argumenti, kao što su odredba o dovršenju gradske palače u statutu iz g. 1312, grb Šubićev na toj palači te romanički prostori u vrhu te zgrade su indiciji, koji više govore za to, da je palača na Trgu sv. Lovre proradila ili barem bila u glavnom dograđena već u prvim decenijima stoljeća a ne tek oko g. 1360.

G. Novak u svojem napisu spominje radove na komunalnoj loži g. 1418. i 1419. Vjerojatno su ovi radovi bili namijenjeni odstranjenju štete prouzrokovane požarom.[35] Pri predaji Splita Mlečićima g. 1420. prihvatili su Mlečići molbu Splićana, da im pomognu obnoviti komunalnu palaču. Obećanje je izvršio mletački gradski knez Morosini, koji je godine 1433. podigao kasnogotičku palaču, na kojoj je Ivan Lucić vidio u 17. stoljeću Šubićeve grbove; nju je u svojem djelu o Dioklecijanovoj palači u 18. stoljeću snimio engleski arhitekt R. Adam, i ona još danas stoji na negdašnjem Trgu sv. Lovre, a danas Narodnom trgu,

u onom obliku, koji je ona dobila pregradnjom iz kraja 19. stoljeća: grb grada s istučenim grbovima Šubića u gornjim uglovima ploče s grbom iz doba romanike svjedok nam je, da je najvjerojatnije na istom mjestu bila gradska palača od početka 14. stoljeća pa dalje kroz vjekove.

RÉSUMÉ

À l'occasion de la découverte faite par D. Kečkemet d'une loggia romane sur la place près de la cathédrale à Split, l'auteur précise et complète certains détails qui se rapportent au palais municipal moyen-âgeux de Split.

BILJEŠKE

[1] Up. C. M. Iveković, Bau- und Kunstdenkmale in Dalmatien, Wien 1927, Sv. I, Zadar, tb. 11 br. 1 i 2 i Sv. IV, Split, tb. 26 br. 1 i 6.

[2] Up. članak Lj. Karaman, O starom gradskom domu u Splitu u Novom Doba, božićni broj 1933; G. Novak, Gradski bedemi, javne zgrade i ulice u srednjovjekovnom Splitu, u Starohrvatskoj prosvjeti, Zagreb 1949, III serija, svezak 1, str. 107 do 191; C. Fisković, Najstariji kameni grbovi Splita u Vjesniku hrvatskog arheološkog društva, Zagreb 1936, N. S. XVII, str. 183–188.

[3] Up. Cod. dipl. III, str. 265–267.

[4] Up. Cod. dipl. III 211.

[5] Up. Cod. dipl. III 438.

[6] Up. Cod. dipl. IV 373.

[7] Up. Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana, Zagreb 1894, str. 120. Kečkemet, čini se, suprotstavlja Tomin izraz palatium publicum kasnijem nazivu palatium comunis u dokumentima. Po mojem mišljenju p. publicum i p. comunis je u biti ista stvar; samo je p. comunis službeni naslov komunalne zgrade pa dolazi redovito u svim dokumentima, u kojima se ta zgrada spominje, a p. publicum je više književni izraz, koji Toma u svojem djelu još na dva mjesta spominje, up. Thom. Arch. str. 181 i 194. Potvrdu za ovo nalazim i u navedenom pasusu Tome, gdje se potestatov stan suum (sc. Gargani) hospitium suprotstavlja komunalnoj zgradi p. publicum. I Ivan Lucić u Memorie istoriche di Tragurio, Venezia 1673, str. 155 spominje na primjer uz događaje g. 1315. gradsku palaču u Trogiru kao Palazzo Publico, koju dokumenat iste godine naziva Palatium Comunis.

[8] Up. Cod. dipl. II, str. 435 i passim.

[9] Up. Cod. dipl. V, str. 107. Kao primjer protivan naprijed rečenom G. Novak navodi sastanak Velikog vijeća za sklapanje mira s humskim knezom Andrijom g. 1241. (dakle u vrijeme, kada su stan potestata Gargana i javna palača bili u adaptiranoj palači negdašnjeg kneza Grubeše) u palači pokojnog kneza Ilije, hoc actum est in Spalato, in consilio generali more solito congregato in palatio quondam comitis Heliae (Cod. dipl. IV 135). To, međutim, nisu dvije različite zgrade, već jedna te ista zgrada, jer je knez Ilija bio sin Grubešin, a spominje se kao knez grada Trogira g. 1227. u tom gradu, Helia, filio Grubesce comite (Cod. dipl. IV 269) i kao hrvatski feudalac u sporu s Dubrovnikom g. 1231. comes Helius filius Grubesce quondam comitis (Cod. dipl. III 345). Toma spominje zgradu po prvom vlasniku Grubeši (d. Grubesce), a dokumenat iz g. 1241. po njegovu sinu i nasljedniku Iliji.

[10] Up. Stat. Spal. (Hanel) str. 44–45.

[11] Up. Ljubić, Listine, Zagreb 1886. Knj. VIII str. 64.

[12] Up. Cod. dipl. VII 322. O tome, koji su mogli biti razlozi da upravnik grada. potestat ili kapetan dozivan kao stranac izvan grada, nije na kraju 13. stoljeća stanovao u komunalnoj palači, bit će dalje govora. G. 1291. donosi sud odluku in palatio, in quo ipse dominus Madius capitaneus inhabitat (Cod. dipl. VII 48); ali Madije je drugi kapetan uz Egidija, sina Rainaldova, i domaći je građanin. O tome, što su bili strani i domaći kapetani potkraj 13. stoljeća u Splitu, v. moj članak »Epizoda iz građanskih borbi u Trogiru«, u Hrvatskoj reviji, Zagreb 1940., br. 6, str. 307. – Pasus u A. Cuteisa, u opisu protjerivanja mletačkog kneza od Splićana g. 1357., palatium comitis in quo potestas manebat ne mora značiti, da je u to doba bila posebna palača za stanovanje kneza pored gradske palače, jer je to A. Cuteisov naziv ove posljednje; uostalom A. Cuteis je u ovom pasusu netočan, jer na primjer mletačke gradske knezove naziva sada ispravno comes, a sada neispravno potestas.

[13] Up. Stat. Spal. (Hanel) str. 45.

[14] Up. Cod. dipl. V, str. 427.

[15] Up. Cod. dipl. VI, str. 267.

[16] Up. Cod. dipl. VIII, str. 6. Imamo nekoliko isprava, u kojima se jednostavno spominje, da su bile izdane na trgu pred katedralom in placato, odnosno in plathea placati, ali se ne navodi, da je to učinjeno upravo u tamošnjoj loži. To su privatni ugovori napravljeni na osnovu želje interesiranih stranaka, a mogli su biti izdani i negdje na samom trgu (G. 1268.: C. d. V. 419; 1271.: C. d. V. 582; 1275.: C. d. VI. 125; 1278.: C. d. VI. 270).

[16a] Ovaj podatak dostavio mi je D. Kečkemet.

[17] Isprava iz g. 1252. (Cod. dipl. IV 510): unde nos (iudices) dicimus et per deffinitivam sententiam promulgamus; isprava 8. jan. 1255. (Cod. dipl. IV 587): unde nos super premissis cum consiliariis habito consilio diligenti ... sententiam duximus confirmanda; isprava 19. jan. 1255. (Cod. dipl. IV 588): cum nos supredicti iudices Spalatensis sententiaverimus; isprava iz g. 1258. (Cod. dipl. V 87): coram nobis supradictis iudicibus ... (pri dnu) actum in plates coram curiam; isprava iz g. 1267. (Cod. dipl. V. 431): (nos iudices) habito consilio et plena deliberacione cum consiliarius civitatis ... pronunciamus sentenciando ... (pri dnu) lata fuit hec sentencia in plathea Spalati. Nisam uvrstio u sigurne dokaze zasjedanja splitskog suda na Trgu sv. Lovre ispravu iz g. 1261. (Cod. dipl. V 191–2), jer se radi o dugom sporu, u kojem isprava donosi odluke u trećem licu i u prošlom vremenu, pa postoji mogućnost, da je samo isprava po nalogu potestata i kurije izdana negdje in plates sancti Laurencii.

[18] Up. Stat. Spal. (Hanel) str. 27. God. 1256. sud donosi presudu u samoj crkvi sv. Lovre na istoimenom trgu actum in ecclesia sancti Laurencii (Cod. dipl. V 83).

[19] Iz g. 1267. (Cod. dipl. V 421), g. 1272. (Cod. dipl. VI 5) imamo isprave izdane od gradskog notara na Trgu sv. Lovre (actum in plattes Spalatio, odn. actum in platea sancti Laurencii) po nalogu privatnih stranaka u smislu njihova ugovora; možda su izdane na trgu pod otvorenim nebom kao isprava o kupoprodajnom ugovoru iz g. 1272. (Cod. dipl. VI 172), u kojoj pri dnu stoji actum est hoc ante ecclesiam sancti Laurencii de platea. Dvije isprave iz g. 1273. (Cod. dipl. VI 31) i g. 1287. (Cod. dipl. VI 605) izdane su od notara po nalogu gradske kurije na Trgu sv. Lovre, ali se presuda kurije i ovdje spominje u prošlom vremenu i u trećem licu, pa se vjerojatno i ovdje radi o notarskom zapisu akta, koji se mogao zbiti u loži do Trga katedrale, gdje u to doba kurija redovito zasjeda u svojoj sudačkoj funkciji.

[20] Up. Cod. dipl. V 83.

[21] Up. Cod. dipl. V 447.

[22] Crkva sv. Lovre je, međutim, kasnije ponovo bila usko vezana s javnim životom grada i komunalnom palačom. Natpis iz g. 1433. uzidan u starom općinskom domu na negdašnjem Trgu sv. Lovre (danas Narodnom trgu) veli, da je mletački knez Marko Morosini (Maurocenus) obnovio gradski dom i svetište sv. Lovre. Te godine bila je obnovljena komunalna palača na mjestu, na kojem je ranije bila uništena od požara malo vremena prije dolaska Mlečića u Split g. 1420. Iz toga smijemo zaključiti, da je i crkva sv. Lovre bila ili u samoj zgradi komunalne palače ili svakako u neposrednoj blizini te zgrade, koja je propala od požara a bila je građena u 14. stoljeću na Trgu sv. Lovre, po meni o. g. 1312. a po Kečkemetu o. g. 1360. Za natpis up. moj članak u Novom doba n. dj. Hic praetor Marcus Maurocena stirpe creatus, Has ci-

vium edes sacratenque numina auxit, Hic, Laurenti, tua, mille currentibus annis, Et quatuor centum numero trigintaque tribus.

[23] Up. Cod. dipl. V 470 i VI 267.

[24] Up. Stat. Spal. (Hanel) str. 155.

[25] Up. Stat. Spal. (Hanel) str. 198 i 257.

[26] Up. Thom. arch. 120: Altera autem die misit et fecit inspici plura hospitia ubi videretur commodius sui regiminis officium exercere. Et tandem placuit habere domum comitis Grubesce pro publico palatio et pro hospitio suo. U Splitu su u 13. stoljeću u više navrata za kratko vrijeme boravili vladari i morali su biti smješteni u privatnim kućama. Kada je ugarsko-hrvatski kralj Andrija II g. 1217. preko Splita s vojskom išao u križarsku vojnu građanstvo mu se poklonilo in domo que dicitur Mata extra muros aquilonavis porte (Thom. arch. 89). God. 1251 kralj Sicilije Konrad, sin cara Fridrika II, na putu u svoju kraljevinu, navrnuo se na nekoliko dana u Split: kako je bio pod papinim interdiktom, nadbiskup splitski je za vrijeme njegova boravka izišao iz grada, a građani ga smjestiše u nadbiskupsku palaču, in domibus episcopii hospitavi (Thom. Arch. 206). Iste godine spustio se u Primorje kralj Bela, koji je dan i noć ostao u gradu, mansitque die illa et nocte in palatio Nicolai Duimi (Thom. Arch. 207).

[27] Moglo bi se ovome prigovoriti, da je u vrijeme Grubeše potkraj 12. stoljeća predgrađe na zapadu Dioklecijanove palače bilo vjerojatno još izvan gradskih zidina (iz tog stoljeća je kula u oblicima zrele romanike naslonjena na zapadna vrata Dioklecijanove palače). Ali Grubeša, hrvatski feudalac, mogao je kao gradski knez stanovati i izvan zidina. U vrijeme adaptacije njegove kuće u gradsku palaču g. 1239. Trg sv. Lovre se, međutim, već nalazio unutra novog dijela grada, koji je bio zatvoren provizornom ogradom usuho nabacanog kamenja (macerie).

[28] Up. Cod. dipl. IX 363.

[29] Up. Cod. dipl. IX 425.

[30] Up. Cod. dipl. XII 521. Godinu dana kasnije, kada je u ratu kralja Ljudevita s Mlecima kraljeva vojska došla u splitsko polje i protjerala Mlečiće iz grada, Velo se vijeće sastalo izuzetno u katedrali e da se složno odrede prve mjere za očuvanje mira u gradu, in pleno et generali consilio civitatis Spalati congregato in ecclesia sancti Domnii (Cod. dipl. XII 921).

[31] Up. Cod. dipl. X 303–5.

[32] Up. Cod. dipl. XII 277. Da je bilo pravilo, da kurija donese presudu u gradskoj palači, vidi se i iz pasusa na početku ove isprave, convocatis, congregatis et conductis domino comite supradicto et octo iudicibus et consiliariis suis, qui secundum formam statuti debent sententiis interesse ad sententias proferendas in palatio comunis.

[33] Up. Cod. dipl. XII 44.

[34] Up. V. Rismondo, Pomorski Split druge polovice XIV st., Split 1904, str. 55.

[35] Up. Novak n. dj. str. 111. Kako se loža višekrat spominje u upotrebi u drugoj polovici 14. stoljeća, čini mi se, da je naprijed rečeno vjerojatnije nego pretpostavka, da se g. 1418.–1419. još uvijek radi o dovršavanju lože.